

UNIVERSITEIT GENT
Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Interuniversitaire Ma. Gender & Diversiteit
Academiejaar 2016 – 2017

Biseksualiteit bij mannen: een kwalitatief onderzoek naar sociale perspectieven, in- en uitsluitingsprocessen en zelfomschrijving.

Masterproef voorgelegd tot het behalen van de graad van Master in Gender & Diversiteit

Pieter Heye, 20030212

Promotor: prof. dr. Alexis Dewaele,
Copromotor: prof. dr. Sofie Van Bauwel

Biseksualiteit bij mannen: een kwalitatief onderzoek naar sociale perspectieven, in- en uitsluitingsprocessen en zelfomschrijving.

Pieter Heye, 20030212.

Universiteit Gent, Faculteit Letteren & Wijsbegeerte, Ma. Gender & Diversiteit.

Abstract

Probleemstelling: De prevalentie en constructie van een biseksuele identiteit blijft aan discussie onderhevig (Ding & Rule, 2012). De ervaringen van biseksuele mannen blijken het meest afwezig in de literatuur (McCormack, Anderson & Adams, 2014) en weinig studies onderzochten tot dusver hoe biseksuele mannen dominante denkers over mannelijkheid onderhandelen in hun eigen seksuele identiteit en genderexpressie (Wilson, Harper, Hidalgo, Jamil, Torres & Fernandez, 2010).

Doelstelling: De huidige studie beoogt een maatschappelijke en wetenschappelijke meerwaarde te kunnen betekenen op reeds bestaand onderzoek rond seksuele minderheden, door de expliciete focus op biseksuele mannen vanuit een intersectioneel perspectief. Tevens wenst dit onderzoek bij te dragen aan de erkenning en zichtbaarheid van biseksualiteit bij mannen, zowel in de bredere samenleving als binnen de holebi- en transgendergemeenschap.

Methode: Een semigestructureerd interview werd afgenomen van acht mannen. Respondenten werden bereikt door contactopname met het Vlaamse holebi-verenigingsleven. Thematische analyse resulteerde in twee thema's die gegrond zijn in de data.

Resultaten: Deze studie toont aan dat de coming-out als biseksuele man doorheen de levensloop aan constante onderhandelingen onderhevig is, met implicaties op de maatschappelijke zichtbaarheid en erkenning van biseksualiteit als rechtmatige seksuele identiteit en het psychosociaal welbevinden van het desbetreffende individu. Vrijheid en een niet-beoordelende houding vormen voor de participanten kernwaarden o.v.v. seksualiteitsbeleving, genderexpressie en seksuele identiteit.

Discussie: Alle mannen werden doorheen hun leven in min of meerdere mate geconfronteerd met bi-negativiteit en dominante genderopvattingen omtrent mannelijkheid. Momenten van "bi-trots" worden afgewisseld met momenten van zelftwijfel en het gevoel hun seksuele identiteit t.a.v. de buitenwereld te moeten verdedigen. Voor alle mannen vormt hun seksuele identiteit een centraal persoonskenmerk in hun ruimere identiteit.

Introductie

De vorming van een seksuele identiteit begint doorgaans in de adolescentie en vormt zich langsheen attitudes en opvattingen over seksualiteit waarmee men tijdens het opgroeien geconfronteerd wordt (Katz-Wise & Hyde, 2015). De volgorde waarin iemand haar/ zijn seksuele aantrekking erkent, zichzelf identificeert als holebi of hetero en zich engageert in seksueel gedrag, kan variëren (Hu, Xu & Tornello, 2016) en doorheen de levensloop fluctueren (Diamond, 2008). Biseksualiteit als een rechtmatige en volwaardige seksuele oriëntatie blijft evenwel kampen met vooroordelen en een gebrek aan erkenning (Ding & Rule, 2012; Rullo, Strassberg & Miner, 2015). Dit geldt des te meer voor biseksuele mannen (Burke & LaFrance, 2016; Yost & Thomas, 2012). Onderzoek naar biseksualiteit bij mannen levert uiteenlopende bevindingen op, met zowel studies die biseksualiteit bij mannen in vraag stellen (Hu et al., 2016; Rieger, Chivers & Bailey, 2005), als de validiteit ervan erkennen (Bayley, 2009; Blechner, 2015; Lippa, 2013; Rosenthal, Sylva, Safron & Bailey, 2012; Rullo et al., 2015). Deze inconsistentie in onderzoeksbevindingen kan begrepen worden door de heel uiteenlopende operationalisering en definiëring van biseksualiteit, de gehanteerde methode om seksuele opwinding en interesse te meten (bijv. a.d.h.v. genitale plethysmografie) en de keuze van stimuli om seksuele opwinding op te wekken.

Weinig studies onderzochten tot dusver hoe homo- en bi-mannen dominante denkers over mannelijkheid onderhandelen in hun eigen seksuele identiteit en genderexpressie (Wilson, Harper, Hidalgo, Jamil, Torres & Fernandez, 2010). Mannelijkheid is (net als vrouwelijkheid) een sociale constructie en dekt een andere lading en veelheid aan betekenissen naargelang de tijd en context (Connel, 1992). Derhalve bestaan er meerdere *masculinities* die zich in een hiërarchische ordening t.a.v. mekaar verhouden. Voor het meest wenselijke en gewilde type mannelijkheid, maar daarom niet noodzakelijk het meest prevalentie, wordt ook wel de term *hegemonic masculinity* gebruikt (Krijnen & Van Bauwel, 2015). In deze gegenderde orde staat de relatie tussen hetero- en homoseksuele mannen centraal (Connel, 1992). Onderzoek naar seksuele minderheden in niet-Westerse landen (Sandfort, Bos, Knox & Reddy, 2016; Stojanovski, Kotevska, Milevska, Mancheva & Bauermeister, 2015) en holebi's met een migratieachtergrond in Westerse landen (Bowleg, 2013; Brennan, Asakura, George, Newman, Giwa, Hart, Souleymanov & Betancourt, 2013; Manalansan, 2003; Nadal & Corpus, 2013; Rahman, 2011; Reisen, Brooks, Zea, Poppen & Bianchi, 2013; Sarno, Mohr, Jackson & Fassinger, 2015; Walker, Longmire-Avital & Golub, 2015; Yeung, Mak & Cheung, 2016) toont aan dat een coming-out noch een uniform, noch een universeel proces is en soms beschouwd wordt als een Noord-Amerikaanse/ Westerse eigenschap (Babayán & Najmabadi, 2008, in Rahman, 2011, p. 127; Habib, 2010, in Rahman, 2011, p. 127; Manalansan, 2003). Daartegenover staat de Westerse opvatting waarin een coming-out noodzakelijk wordt geacht om een consistent, geïntegreerd en gelukkig zelf te ontwikkelen. Doorheen de identificatie als holebi- of heteroseksueel worden

ervaringen sociaal gemedieerd. Niettegenstaande identiteitscategorieën sociale constructies en derhalve in zekere zin fictief zijn, laten ze toch erg reële effecten na. Anders gezegd: mensen leven in en door deze identiteiten alsof ze echt zijn. Het zijn noodzakelijke ficties (McCormack, Anderson & Adams, 2014). Biseksuele identiteitenⁱⁱ verdwijnen echter uit beeld en/ of worden vaak achterwege gelaten, waardoor biseksuele personen onzichtbaar dreigen te worden en af te rekenen krijgen met een spectrum aan vooroordelen (Roberts, Horne & Hoyt, 2015). De aanname dat biseksualiteit, te begrijpen als romantische en seksuele aantrekking tot beide seksen, niet bestaat wordt *bisexual erasure* genoemd (Yoshino, 2000). Mogelijks ligt hier het overdrijven van de stabiliteit van een monoseksuele oriëntatie aan de grondslag (Rosenthal et al., 2012) en de perceptie dat biseksualiteit ongewenste ambiguïteit introduceert in een duidelijk afgebakend model van seksuele relaties (Burke & LaFrance, 2016). Monoseksisme valt te begrijpen als een dominant denken inzake seksualiteit en seksualiteitsbeleving. Hierbij wordt seksuele oriëntatie opgevat als een binair construct en gereduceerd tot óf hetero- óf homoseksuele contacten en dito identiteit. Monoseksisme is dus de overtuiging dat mensen enkel heteroseksueel óf homoseksueel (kunnen) zijn. Biseksualiteit daagt nu net deze breed gangbare aanname uit (Burke & LaFrance, 2016; Morrison, Harrington & McDermott, 2010). Monoseksistische opvattingen komen voor bij zowel lesbische, homo- en heteroseksuele personen (Kennedy & Doll, 2001, p. 11; Roberts et al., 2015). De ervaring van monoseksisme hangt nauw samen met de ervaring van discriminatie en stigmatisering. Deze polarisatie draagt bij aan de miskennis, stereotypering en stigmatisering van biseksualiteit. Miskennis houdt opvattingen in alsof men in de war, onbeslist of laf zou zijn om voor de werkelijke (i.e. homoseksuele) geaardheid uit te komen. Het geheel van dergelijke negatieve ervaringen met sociale voor- en veroordeling wordt gevat in de term bi-negativiteit. Bi-negativiteit behelst een waaier aan vooroordelen en stigmatisering. Zo worden mensen die zichzelf als biseksueel identificeren vaak beschouwd als onbeslist, onbetrouwbaar en zelfs sociaal onaangepast of pathologisch (Israel & Mohr, 2004; Kaestle & Ivory, 2012; Rieger et al., 2013; Rullo et al., 2015). Biseksuele mannen in het bijzonder worden met een aanmanende vinger nagewezen omwille van hun veronderstelde seksuele promiscuïteit en onmogelijkheid monogame relaties aan te gaan, ontrouw en de verspreiding van soa's en HIV (Kennedy & Doll, 2001, p. 111; Hubach, Dodge, Goncalves, Malebranche, Reece, Van Der Pol, Martinez, Schnarrs, Nix, & Fortenberry, 2014; Roberts et al., 2015; Yost & Thomas, 2012). Bovendien wordt de waarachtigheid van hun seksuele identiteit in twijfel getrokken, hetgeen doorklinkt in het maatschappelijk denken dat ertoe neigt biseksuele mannen als wezenlijk homoseksueel te beschouwen (Rullo et al., 2015; Yost & Thomas, 2012). Onderliggend lijkt men er van uit te gaan dat biseksuele mannen zichzelf en/ of anderen voor de gek houden m.b.t. hun ware seksuele oriëntatie. Vooral biseksuele mannen zouden dus meer vooroordelen en stigmatisering ervaren omtrent hun seksuele oriëntatie en zouden dan ook meer terughoudend zijn hun seksuele identiteit kenbaar te maken. De door hen ervaren mate van (geïnternaliseerde) homo- en bi-negativiteit zou hoger zijn dan deze bij homoseksuele mannen.

Niettegenstaande de reductie van seksuele identiteit tot een “wij versus zij”-categorie lesbische vrouwen en homomannen hielp zich politiek en sociaal te organiseren en een cohesief beeld als seksuele minderheidsgroep uit te dragen, reïficeert monoseksisme de binaire ideologie van seksuele aantrekking (Eliason, 2001, p. 139). Dergelijke essentialistische opvatting staat haaks op een continuümvisie inzake seksuele oriëntatie en laat biseksualiteit en fluiditeit in seksuele aantrekking, oriëntatie en identiteit doorheen de tijd buiten beschouwing. Blechner (2015) verwijst hiervoor naar een studie van Fred Klein uit 1978 (Blechner, 2015, p. 507). Volgens deze auteur kan men vier soorten biseksualiteit onderscheiden. Een eerste betreft de historische biseksualiteit. Hierbij onderhield het individu in het verleden seksuele relaties met zowel vrouwen als mannen, maar gaat zij/ hij thans monoseksueel door het leven (i.e. als homoseksueel of heteroseksueel). Een tweede vorm betreft de transitionele biseksualiteit. Deze is gelimiteerd in de tijd en kan als een overgangsfase van een homo/ heteroseksuele naar een hetero/ homoseksuele identiteit begrepen worden. Als derde vorm spreekt Klein van gelijktijdige biseksualiteit, waarbij het individu simultaan hetero- en homoseksuele contacten heeft. Tenslotte is er nog de sequentiële variant, waarbij sprake is van opeenvolgende periodes van exclusieve monoseksualiteit, maar alternerend tussen mannen en vrouwen. Ook Kennedy & Doll (2001, p. 113) vermelden een gelijkaardige gedragsindeling om biseksuele mannen te classificeren. Deze auteurs verwijzen naar een model van Stokes & Damon (1995) dat eveneens vier categorieën onderscheidt die in grote mate overeenkomen met de typologie van Klein (1978). Zij onderscheiden eveneens de transitionele biseksualiteit. Verder kennen zij een aparte categorie toe voor mannen die naast een in hoofdzaak homo- of heteroseksuele geaardheid af en toe experimenteren met resp. hetero-, dan wel homoseksuele contacten – de zogenaamde “occasional experimenters”. Tevens refereren zij naar mannen die uit opportunisme seksuele contacten met andere mannen onderhouden, bijv. omwille van de toegankelijkheid van gay venues. Tenslotte onderscheiden ze een vierde en laatste categorie mannen die zij onder de term “dual involvement” bundelen. Dit betreft mannen die meest waarschijnlijk ook op lange termijn seksuele contacten met mannen en vrouwen onderhouden, al dan niet simultaan, en het meest geneigd zullen zijn zichzelf als biseksueel te identificeren. Blechner (2015) constateert evenwel dat vele mensen die seksuele relaties hadden met individuen van hetzelfde en het andere geslacht, zichzelf toch eerder als lesbisch, homoseksueel of heteroseksueel gaan omschrijven. Er is dus een verschil tussen wat iemand doet/ deed, voelt/ voelde en hoe iemand zichzelf identificeert. Gedrag, verlangen, fantasieën en zelfidentificatie vallen niet noodzakelijk samen. Modellen en classificaties die een lineair verband veronderstellen tussen gedrag en identiteit, schieten dus mogelijks tekort om een (bi)seksuele identiteitsverwerving te verklaren (Kennedy & Doll, 2001, p. 113). Een dergelijk lineaire aanname inzake seksuele identiteitsverwerving zou de lange geschiedenis van scepticisme over of biseksuele mannen een even substantiële seksuele aantrekking ervaren t.a.v. beide seksen en of men biseksualiteit bij mannen wel als een valide categorie kan beschouwen (Rosenthal, Sylva, Safron & Bailey, 2011), mee kunnen

verklaren. Een prominente vraag in dit verband is of biseksuele mannen zich sterk seksueel aangetrokken voelen tot zowel vrouwen als mannen, dan wel of ze zich op basis van andere, niet-seksuele gronden/ motieven als biseksueel identificeren. Een aantal studies (Rosenthal et al., 2012; Rieger, Rosenthal, Cash, Linsenmeier, Bailey & Savin-Williams, 2013) blijkt deze hypothese te ondersteunen. Zo kan men zich als biseksueel identificeren omwille van de gepercipieerde sociale aanvaardbaarheid, uit discomfort om als monoseksueel beschouwd te worden, uit loyaliteit ten aanzien van de niet-heteroseksuele gemeenschap, of op grond van seksuele aantrekking of seksueel gedrag in zowel het verleden, het heden als de toekomst. Andere redenen kunnen te maken hebben met de wens de eigen sex appeal te verhogen, of een open-mindedness en curiositeit op vlak van seksualiteitsbeleving. Biseksuele mannen die hun identiteit stoelen op dergelijke redenen verschillen mogelijks van mannen die zich sterk seksueel aangetrokken voelen tot zowel mannen als vrouwen (Rosenthal et al., 2012). Aldus vormen biseksuele mannen een erg heterogene groep bij wie het niet eenvoudig is de seksuele variatie in kaart te brengen en bij wie de etiologie van een sterk biseksueel opwindingspatroon mogelijks verschilt van de ontwikkeling van een seksueel opwindingspatroon ten aanzien van één sekse (Rieger et al., 2013). Een uitgebreider seksueel oriëntatiecontinuüm zou dus mogelijks een gepast alternatief kunnen bieden op de klassieke opdeling die uitgaat van discrete categorieën (Vrangalova & Savin-Williams, 2012).

In de discussie naar de prevalentie en constructie van een biseksuele identiteit, nemen twee dominante sociale perspectieven het voortouw: de ene beschouwt biseksualiteit als “het midden” tussen een hetero- en homoseksuele oriëntatie, de andere vat biseksualiteit op als een overgangsfase in de acceptatie van een exclusief homoseksuele geaardheid (Ding & Rule, 2012). Vrouwen zijn in de regel verdraagzamer ten aanzien van seksuele diversiteit dan mannen, wiens negatieve opvattingen over biseksualiteit zouden kunnen begrepen worden als een vrees voor homoseksualiteit en een bedreiging voor mannelijkheid (Yost & Thomas, 2012). Literatuur over heteronormativiteit focust vooral op hoe genderongelijkheid en –onderdrukking van niet-heteroseksuele individuen in sociale, culturele en politiek-economische terreinen gebeurt. Heteronormativiteit behelst het geheel van sociale normen en normatieve structuren die het aangaan van seksuele partnerrelaties onder mannen en vrouwen stuurt, op een manier die de nadruk legt op de natuurlijkheid van heteroseksuele aantrekking en homoseksueel partnerschap als alternatief of afwijkend beschouwt (Muñoz-Laboy, Garcia, Wilson, Parker & Severson, 2015). De mogelijkheid seksuele relaties te kunnen onderhouden met zowel mannen als vrouwen lijkt inherent contradictorisch aan wat een heteroseksueel script vooropstelt. Heteronormativiteit is geassocieerd met seksuele scripts die versterkt worden door de vele verbindingen (familie, collega’s, vriendschapsnetwerken, mediakanalen, enzovoort) die het individu omgeven. Seksuele scripts zijn sociaal en contextueel ingeschreven normen die verlangens en gedrag sturen en bepalen wat aanvaardbaar is en wat niet. Tevens schrijven ze de manier voor waarop we daten en handelen tijdens seksuele contacten. Onderzoek omtrent homo-erotische

verlangens en de manier waarop dit vertaald wordt in gedrag en identiteiten van Latijns-Amerikaanse mannen, focuste tot nog toe vooral op de relatie tussen de insertieve (“actieve”) en receptieve (“passieve”) seksuele rollen. Muñoz-Laboy et al. (2015) trekken deze onderzoekslens open en belichten hoe culturele normen en sociale instituties opportuniteiten voor het aangaan van seksuele contacten faciliteren, dan wel belemmeren en welke implicaties dit heeft op de betrokken individuen. De bevindingen wezen onder meer uit dat Latinomannen hun same-sex affectieve en seksuele relaties zo veel mogelijk voor hun familie en sociale relaties verstoppen en anaal gepenetreerd worden als een feminiserend beschouwen. De resultaten wijzen ook in de richting van het bestaan van een zeker machismo als een seksueel script dat gebruikt wordt om een heteroseksueel voorkomen in publieke plaatsen te vertonen en te behouden.

Sociaal dominante groepen bepalen de gendernorm en -rolpatronen. Als mens worden we verondersteld ons volgens de prototypische man- en vrouwbeelden te gedragen. Mannen zouden op dit vlak meer sociale druk ervaren om zich aan het dominante beeld en voorschriften te conformeren en meer gepreoccupeerd zijn om toch maar niet als homoseksueel aanzien te worden (Yeung et al., 2016). Mannen die zich gender non-conform gedragen worden vaak beschouwd als homoseksueel en/ of worden slachtoffer van schunnige opmerkingen. Gender en sekse spelen een belangrijke rol in de maatschappelijke positie die iemand inneemt en de maatschappelijke privileges die aan deze positie verbonden zijn (Messner, 1997). Ook op en tussen mannen onderling oefent de samenleving een ongelijke druk uit. Een veelheid aan sociaal-maatschappelijke coderingen die opvattingen over mannelijkheid mee bepalen, creëren een machtsbalans tussen mannen (en vrouwen) (Connel, 1992; Coston & Kimmel, 2012; Hearn & Kimmel, 2006; Ikeya, 2014). Mannelijkheid (en vrouwelijkheid) wordt steeds gedefinieerd in relatie tot de ander. Elk begrip van mannelijkheid dient derhalve gesitueerd te worden binnen een bredere analyse van ongelijke machtsrelaties en discourses over verschil en anders-zijn, die de normatieve constructie (hetero, blank, Westers, middenklasse) over mannelijke identiteit en gedrag bestendigen. Deze gegenderde orde kan beschouwd worden als een sociale machtsstructuur die gang- en toelaatbare opvattingen over vrouwelijkheid, mannelijkheid en seksualiteit mee bepaalt (Connel, 1992). Binnen de holebi- en transgendergemeenschapⁱⁱ zet zich tot op de dag van vandaag een geschiedenis van spanningen voort tussen de verschillende groepen die deel uitmaken van het LGBTⁱⁱⁱ-acroniem (Monro & Richardson, 2010). Zo zou een zekere misogynie aanwezig zijn bij homomannen en is er het debat over de inclusie van biseksuele en transgendermensen. LGBT-groepen zijn naast sekse en gender ook gestructureerd rond andere identiteitscategorieën en ongelijkheidsassen. *Hegemonic masculinities* bepalen hoe men zich als man dient te gedragen, zowel in het publieke als het private leven. Binnen de LGBT-gemeenschap bekritisieren onder meer Bernstein Sycamore (2012) en Shangay Lily (2016) de manier waarop een liberaal masculiene gay elite haar wensen en noden als universele norm opdrong en standaarden uitzette om te bepalen wie wel en wie niet tot de LGBT-gemeenschap kan worden toegelaten – zowel op vlak van lichamelijke als op vlak van handelingen en gedrag. Uitsluitingsprocessen lijken dus

aan het werk die mogelijks gevoelens van marginalisering en isolatie in hoofde van biseksuele personen met zich mee kunnen brengen. Tevens heersen ook binnen het holebi-circuit hegemonische opvattingen inzake mannelijkheid. Zo lijken homomannen een voorkeur te hebben voor gespierde en atletische lichamen, vooral in een korte termijn datingcontext. Dit mannelijk ideaalbeeld wordt door de mannelijke homogemeenschap bekrachtigd en brengt een aanzienlijk aantal homomannen ertoe te investeren in uiterlijk vertoon van hun mannelijkheid (Varangis, Lanzieri, Hildebrandt & Feldman, 2012). Wat als mannelijk ideaalbeeld verschijnt, is afhankelijk van de culturele definitie van mannelijkheid en demografische variabelen van zowel de minder- als meerderheidsgroep. Tevens kan binnen eenzelfde groep een veelheid aan concepties over masculiniteit bestaan. Mannelijkheid is derhalve niet stabiel en verandert doorheen tijd en context. Maatschappelijke denkers weerspiegelen dus breed gedeelde en minder gangbare genderopvattingen waartegen seksuele minderheden aanlopen en die tevens bepalen wat het betekent “een ware man” te zijn (Fischgrund, Halkitis & Carroll, 2012). De invloed van de socio-culturele context op genderconcepties, blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat homosociale contacten tussen twee mannen in Zuid-Oost-Europese (Stojanovski et al., 2015) minder op straat nagekeken worden dan twee mannen die hand in hand over straat lopen in België. Het onderscheid tussen *homosociale* en *homoseksuele* contacten is evenwel belangrijk in deze context.

Het aanvaarden van een biseksuele identiteit kan moeizaam verlopen bij gebrek aan sociale steun. Onderzoek wijst op een hogere mate van angst- en stemmingsstoornissen en een mindere mate van gepercipieerde sociale steun vergeleken met lesbische vrouwen en homoseksuele mannen (Roberts et al., 2015). Volgens het Minority Stress Model (Meyer, 1995, 2003; Meyer, Schwartz & Frost, 2008) neigen mensen met een minderheidsstatus ertoe het conflict tussen het dominante sociale model en normen en de eigen minderheidsstatus aan te voelen. Het model stipuleert eveneens dat seksuele minderheden meer waarschijnlijk vooroordeel, verwerping en geïnternaliseerde homo- of bi-negativiteit ervaren, wat hen kwetsbaarder maakt voor geestelijke gezondheidsproblemen. Het is daarom mogelijk dat het aanhangen van een heteroseksuele zelfrepresentatie het welbevinden van homo- en biseksuele mannen negatief beïnvloedt (Yeung et al., 2016). Toch mag men deze bevindingen niet veralgemenen en dient men deze steeds te situeren in de socio-culturele context van de desbetreffende regio of land waar het onderzoek gevoerd wordt. Zo blijkt de kans op het doormaken van een depressieve episode bij zwart Zuid-Afrikaanse mannen die zich gender non-conform gedragen niet hoger, ondanks de hogere mate van ervaren discriminatie (Sandfort et al., 2016). Dergelijke observatie is tegenstrijdig met wat studies over homo- en biseksuele mannen in Westerse landen aantonen. De socio-culturele context van Zuid-Afrika biedt mogelijks een verklaring voor deze contra-intuïtieve onderzoeksbevinding. Gezien homoseksualiteit onder zwarte personen in Zuid-Afrika vooral geassocieerd wordt met vrouwelijkheid, lijkt het Zuid-Afrikaans systeem van hegemonische mannelijkheid een non-conforme genderexpressie van een homoseksuele identiteit te faciliteren. Met andere woorden: als zich vrouwelijk

gedragen de enige legitieme manier is in de welke homoseksualiteit tot uitdrukking kan worden gebracht, hebben gender non-confirmerende mannen het mogelijks gemakkelijker hun homoseksuele verlangens te accepteren. Bijgevolg ervaren deze mannen minder geïnternaliseerde homonegativiteit en voelen ze zich behoren tot een seksuele minderheidsgroep, in tegenstelling tot gender confirmerende mannen.

Doorgaans neigt onderzoek naar seksuele minderheden ertoe om biseksuele individuen samen te nemen met een homoseksuele/ lesbische of heteroseksuele steekproef en is er weinig onderzoek voorhanden die de relatie tussen het out-zijn van biseksuele personen en hun ervaringen van monoseksisme en sociale steun onderzocht (Roberts et al., 2015). Tevens is er relatief weinig literatuur voorhanden over hoe biseksuele mannen dominante denkers over mannelijkheid onderhandelen in hun eigen seksuele identiteit en genderexpressie (Wilson et al., 2010). De huidige studie beoogt aldus op deze vlakken een maatschappelijke en wetenschappelijke aanvulling te kunnen betekenen op reeds bestaand onderzoek rond seksuele minderheden, door de expliciete focus op biseksuele mannen vanuit een intersectioneel perspectief. Tevens wenst dit onderzoek bij te dragen aan de erkenning en zichtbaarheid van biseksualiteit bij mannen, zowel in de bredere samenleving als binnen de holebi- en transgendergemeenschap.

Methodologie

Participanten

De geïnterviewde participanten waren 8 blanke, middenklasse cisgender-mannen tussen de 35 en 63 jaar met de Belgische (n = 7) of Nederlandse (n = 1) nationaliteit. Allen groeiden op in een Westerse context en hadden een familiaal-christelijke achtergrond. Doch geen van hen is nu nog gelovig en/ of religieus praktiserend. Van de 8 respondenten identificeerden 7 zichzelf als biseksueel, terwijl één man zich niet langer als bi- dan wel als homoseksueel beschouwt.

Procedure

Contact werd opgenomen via e-mail met drie holebi-praatgroepen in Vlaanderen: Gehuwd En Toch Anders (GETA, Gent), Dubbelzinnig (Antwerpen) en Ertussenin (Hasselt). Daar waar de eerste zich richt t.a.v. getrouwde holebi's in een heteroseksuele relatie, zijn de twee andere praatgroepen specifiek opgericht voor biseksuele personen. De voorzitter van Ertussenin verspreidde intern de oproep en contactgegevens met de onderzoeker werden uitgewisseld. De meeste mannen (7/8) werden dankzij deze PR gerekruteerd. GETA kent vooral homoseksuele en lesbische leden. Doch een lid van deze groep wou wel zijn ervaringen delen over zijn eigen coming-out-proces, eerst als bi- en later als homoman. Vanuit Dubbelzinnig kwam geen reactie.

Met elk van de respondenten werd een moment afgesproken voor de afname van een interview. Een gesprek duurde tussen de 90 en 135 minuten en ging door ten huize van

de participant, de onderzoeker of op een publieke aangelegenheid. Deelname aan het onderzoek vond plaats op vrijwillige basis en gebeurde na toelichting van het onderzoeksopzet en het ondertekenen van een informed consent. Ieder gesprek werd met toestemming van de participant digitaal opgenomen en nadien getranscribeerd.^{iv}

Interview protocol

Het interview volgde een semigestructureerd opzet en bestond uit vier grote categorieën. Een eerste reeks vragen had betrekking op de seksuele identiteit en de onderhandelingsprocessen waarmee men al dan niet geconfronteerd wordt in familiale en sociale kring. Tevens werd aandacht besteed aan de specificiteit van deze onderhandelingsprocessen binnen een partner- of louter seksuele relatie. Een tweede rubriek vragen peilde naar het gevoel van lidmaatschap tot de hetero en/ of holebi-gemeenschap en de in- en uitsluitingsprocessen die men hier al dan niet bij ervaart. In de derde categorie vragen werd stil gestaan bij de sociale perspectieven inzake bisexualiteit. De vragen binnen dit thema gingen dan ook zowel positieve ervaringen als ervaringen met discriminatie, stigmatisering en vooroordelen bij de respondenten na. Een vierde en laatste deel vragen ten slotte zoomde in op denkbeelden over mannelijkheid en de ervaringen van de respondenten hiermee.

Analyse

Interview en transcriptie gebeurden door de auteur van deze masterproef. Na transcriptie werden persoonlijke identificatiegegevens geanonimiseerd en de interviews aangepast ter bevordering van de leesbaarheid. In de data corpus werd een specifieke data set geanalyseerd waar de geïnterviewde respondenten verwezen naar de beleving van hun seksuele identiteit en genderexpressie. Een aantal onderzoeksvragen waren hierbij richtinggevend: hoe ervaren bi-mannen hun seksuele identiteit doorheen de levensloop en relateren ze dit aan in- en uitsluitingsprocessen binnen de hetero- en holebi-gemeenschap?; hoe beïnvloeden sociale perspectieven over bisexualiteit het psychosociaal welbevinden van biseksuele mannen en hoe verhouden deze zich daartegenover?; en hoe onderhandelen bi-mannen dominante denkers over mannelijkheid in hun eigen seksuele identiteit en genderexpressie? Data-analyse gebeurde aan de hand van thematische analyse (Braun & Clarke, 2006). De analyse verliep op gefaseerde en wederkerige wijze, beginnend met het herhaaldelijk lezen om zich vertrouwd te maken met de data, het maken van aantekeningen, eerste codering, het bundelen van data in thema's en het neerschrijven van de resultaten.

Resultaten

Twee kernthema's verschenen in de manier waarop de respondenten over hun seksuele identiteit, seksualiteitsbeleving en genderopvattingen praatten. Een eerste thema betreft de verwijzing naar bisexualiteit als een koepelterm die aan constante onderhandelingen o.v.v. coming-out onderhevig is, zowel t.a.v. zichzelf als de omgeving.

Dit heeft zowel gevolgen op de zichtbaarheid en organisatie van een potentiële biseksuele gemeenschap en situering in en positionering t.a.v. de holebi- en transgendergemeenschap en de heteronormatieve maatschappij, als op het psychosociaal welbevinden van het desbetreffende individu. Een tweede thema dat na analyse op de voorgrond trad betreft de waarde die gehecht wordt aan vrijheid en een niet-beoordelende houding o.v.v. seksualiteitsbeleving, genderexpressie en seksuele identiteitslabeling.

Coming-out als biseksuele man: "staying out" en/ of "coming (back) in"?

De geïnterviewde mannen geven aan dat hun coming-out als biseksueel individu in grote mate bepaald en in vraag gesteld wordt door dominante opvattingen over hoe hun seksuele identiteit moet benoemd worden. Men wordt geconfronteerd met monoseksistische opvattingen inzake seksualiteitsbeleving die de legitimiteit van een biseksuele identiteit uitdagen. Voelt men zich als man romantisch en/ of seksueel aangetrokken tot een andere man, dan wordt men de facto homoseksueel beschouwd. Dergelijke onderhandelingen met de omgeving beïnvloeden in meer of mindere mate het gevoel van psychosociaal welbevinden van de resp. respondenten. De coming-out als biseksuele man lijkt de continue overweging in te houden of men "out blijft" als biseksueel individu, dan wel of men zich out als homoseksueel of de voorkeur geeft aan een publieke heteroseksuele identiteit. Het lijkt er evenwel op dat zowel de eerste als de laatste optie argwanend door de omgeving in de gaten gehouden worden: in het eerste geval "weet men het nog niet"; in het laatste geval leeft men als "verdoken homoseksueel". Het fase-denken en de dichotome opvatting inzake mannelijke seksualiteit vallen hier duidelijk in te herkennen. De onderhandeling o.v.v. een publieke coming-out als biseksueel individu, houdt eveneens een persoonlijk aanvaardingsproces in. Niet alle geïnterviewde mannen hebben het hier even makkelijk mee; het lijkt een proces met vallen en opstaan.

Ik heb het heel moeilijk gehad ermee, awel, soms nog. Vooral de twijfel. 'k Zit mijn eigen constant te challengen zo van is het wel zo, wil ik niet gewoon niet toegeven dat ik gewoon homo ben? En dat is een proces dat altijd wordt getriggerd door mensen dat je tegenkomt of gevoelens dat je hebt. En dat wordt elke keer opnieuw gechallenged en je begint daar altijd weer over te redeneren. En dat is zeer vermoeiend, heel vermoeiend omdat je ... allé ... duidelijkheid is altijd tof om te hebben, en dat is precies nooit.

Om met negatieve bejegening uit de buitenwereld om te gaan, hanteert men verschillende copingstrategieën. Deze variëren naargelang de situatie, waar en met wie men zich bevindt. Zo legt men de commentaren uit de omgeving naast zich neer zonder deze persoonlijk op te vatten, en/ of is men selectief t.a.v. wie men wat ter sprake brengt. Men speelt bijvoorbeeld een rol en voegt zich naar de omgangsvormen op het werk, spreekt enkel openlijk over relaties t.a.v. goede vrienden, tast de context af qua

opvattingen over seksualiteitsbeleving en/ of gebruikt de biseksuele identiteit openlijk als een bron voor politiek activisme en engagement. Ook voor wat gevoelens van zelftwijfel betreft, beschikt men over verschillende copingmechanismes om de drukkende invloed van tegenstrijdige gevoelens te milderen. Zo kiest men er bijvoorbeeld voor om zich niet meteen een vaststaande seksuele identiteit aan te meten en zet men zich af tegen het “hokjesdenken” uit de omgeving, of verwoordt men de wens om liever monoseksueel te zijn. Ook wordt soms professionele hulp gezocht. Steunend voor alle mannen, inclusief de respondent die zich thans als homoman identificeert, lijkt het erop nahouden van een continuümvisie inzake seksuele identiteit en de aanname dat seksualiteitsbeleving fluïde is doorheen de tijd. Om deze opvatting te staven verwijst men naar eigen ervaringen doorheen de levensloop, zoals een langdurige en liefdevolle partnerrelatie met een vrouw. Waar het voor sommige mannen nodig is om te kunnen blijven *switchen* tussen homo- en heteroseksuele partnerrelaties en/ of deze simultaan te laten bestaan om zo hun biseksuele identiteit voor zichzelf en de buitenwereld te bewijzen, is dit voor anderen niet het geval. Merk op dat dit een van de snijpunten is waar het keuze-aspect (niet willen en/ of niet kunnen kiezen) en het denken in termen van biseksualiteit als een tijdelijke fase, een drukkende invloed op het psychosociaal welbevinden kunnen nalaten.

Geen van de respondenten benoemde de eigen etniciteit als rechtstreeks beïnvloedende factor in hun coming-out en aanvaardingsproces. Dit hoeft op zich niet te verwonderen. Alle respondenten waren blank en, op één respondent met de Nederlandse nationaliteit na, autochtone Belgen. Aldus behoren ze tot de etnisch-culturele meerderheidsgroep in België. Desalniettemin verwezen een aantal mannen wel naar hoe culturele aspecten hun coming-out- en aanvaardingsproces aanzienlijk hadden kunnen bemoeilijken of hoe limiterend deze hadden kunnen zijn op de expressie van affectie in het samenzijn met een man. In dit verband werd telkens gerefereerd naar de context van moslims. Het onderscheid tussen homoseksuele en homosociale omgangsvormen leek evenwel niet altijd te worden gemaakt en culturele omgangsvormen leken vernauwd te worden tot religieuze bepalingen. Ook in het eigen leven van de helft van de respondenten (4/8) bleek religie (i.e. katholicisme) een beïnvloedende factor in zowel de bespreekbaarheid van homo-erotische gevoelens en verlangens, als het aanvaardings- en coming-out-proces. Dit lijkt nauw samen te hangen met de tijdsgeschiedenis waarin men opgroeide en de toenmalige invloed van de katholieke kerk. Van een geheel andere orde, maar daarom niet onbelangrijk voor de aanvaarding en erkenning van een (homo of) biseksuele identiteit, bleek (de opkomst van) het internet.

En dan is het internet gekomen en dan op zeker moment. En dan is er iemand die zegt, een van in het bosje, die zegt van ik ga meestal op het internet en dan ging ik ook daarop kijken. En na een tijd maakte ik ook via internet een date. Maar het bleef heel anoniem. Ik zei tegen niemand wie ik was. Ik wist ook van niemand geen namen. Heel puur, allé, puur puur seksuele daad.

Het is pas op mijn 30 dat ik wist wat het was, dat ik er een naam op kon plakken. En waarom? Omdat we dan een computer hadden en internet. En dan vooral door op te zoeken en te chatten met den een en den anderen. En allé ja, dan was er eigenlijk een naam op. Maar daarvoor niet.

Naast informatieverstrekking liet dit medium dus ook toe seksuele contacten met andere mannen te leggen en de holebi-scène in kaart te brengen. Een coming-out impliceert immers eveneens een coming-in in het bestaande holebi-milieu. De vraag dient dan ook gesteld hoe zoiets als een biseksuele gemeenschap zich verhoudt en situeert in het LGBT-acroniem. Van een sterk uitgebouwde en georganiseerde biseksuele gemeenschap is evenwel volgens geen enkele participant reeds sprake. Het is nog te pril om van dergelijke gemeenschap te kunnen spreken. De bi's lijken ogenschijnlijk afwezig. Ze zijn onzichtbaar. Welke elementen deze onzichtbaarheid veroorzaken is onduidelijk, maar de interviews werpen wel licht op mogelijke beïnvloedende factoren. Zo zou de maatschappelijk dominante monoseksuele opvatting inzake seksuele identiteiten er één kunnen zijn. Ook persoonsgebonden factoren, zoals het zich goed voelen in een partnerrelatie die de nood om tot een groep te behoren mildert of bij wie dergelijke nood aan belonging überhaupt ontbreekt, kunnen meespelen en de onzichtbaarheid van een biseksuele gemeenschap in de hand werken. Hetzelfde geldt voor wie ervoor kiest zich niet publiekelijk als biseksueel te outen en er heimelijk, al dan niet anonieme, vluchtige seksuele contacten met mannen op nahoudt. "In de kast blijven" geeft dan misschien wel bescherming tegen bi-negativiteit, maar lijkt te interfereren met het gevoel van tot een gemeenschap te behoren. Tevens wordt in de interviews gewezen op het pijnpunt dat de definiëring van biseksualiteit betreft. Biseksualiteit kan beschouwd worden als een koepelterm die meerdere "labels" omvat waarmee men zich kan benoemen. Het gaat hier onder meer om panseksualiteit, homoflexibel, stereoseksueel, bi-curious, enz. Er is dus een veelheid aan terminologie en een grote heterogeniteit onder biseksuele individuen. Bovendien kan men ook terughoudend zijn om zichzelf een seksueel identiteitslabel aan te meten. Mogelijks belemmert dit de cohesie van een biseksuele gemeenschap en leidt dit tot versnippering. Daarnaast zijn er ook nog de negatieve blikken vanuit de holebi-gemeenschap zelf, wat de aansluiting van een bi-vereniging in het bestaande circuit niet altijd evident maakt en ook de erkenning als biseksueel individu verhindert.

Toen wij met een aantal mensen Ertussenin hebben opgericht, wilden we aansluiten bij het Regenbooghuis Limburg. (...) En je gaat er dan vanuit, ik naïeveling, ga ervan uit dat je door de gemeenschap in z'n unanimitéit daar toe mag treden. (...) Dat is dus niet zo. (...) En dat vind ik dus typerend. Wat is er nu mis met een bi-vereniging? Ja, die bi's kunnen ook bij de homo's aansluiten, zeggen ze dan. Tuurlijk kunnen ze dat, maar da's niet voldoende. Er is veel meer dan dat. En de homogemeenschap, en nu chargeer ik natuurlijk hé want dat is niet voor iedereen zo, maar de mannelijke homogemeenschap dat is een gemeenschap die bereikt heeft wat ze wilde bereiken voor een heel, heel groot deel. En daar was ik bijna blij om. En wat je dan krijgt is

dat je dan een bestaande identiteit wordt die zichzelf belangrijk vindt en dat vind ik prachtig en prima. Maar van zodra er andere verenigingen komen met andere doelgroepen, dan wordt dat in vraag gesteld maar ook misschien als een vorm van concurrentie gezien.

(...) Lesbiennes die jaren in de lesbogemeenschap hebben verkeerdt en opeens een relatie met een man hebben, worden uitgestoten. (...) Homoseksuele mannen of mannen die in de homowereld altijd hebben verkeerdt en opeens een vrouw hebben, worden uitgestoten. Alain De Bruyne is daar een mooi voorbeeld van, de voormalige organisator van de Pride. Zeven jaar lang meen ik heeft die mede de organisatie van de Pride gedaan. Had een heteroseksuele verhouding, relatie, heeft die beëindigd en de homo's zeiden tegen hem echt waar letterlijk: 'Goh, je bent terug. Welkom.' Hij krijgt een relatie met een vrouw en hij wordt uitgestoten. (...) 'Hoe kun je nou de Pride organiseren? Dat kan toch niet?' Echt, dat is je hoort bij ons of je hoort niet bij ons.

Op uitzondering van één respondent, verwoordden de geïnterviewde mannen wel een nood aan *belonging*. Het op zoek gaan naar “gelijken”, naar mensen zoals zij, lijkt een belangrijke beïnvloedende factor te zijn op vlak van psychosociaal welbevinden. Men voelt zich comfortabel en op z'n plaats in een groep waar een open sfeer hangt met betrekking tot seksuele diversiteit. Een aantal respondenten geeft hierbij krediet aan de transgendergemeenschap; eveneens een minderheid onder de LGBT's die zij als het ware als bondgenoten opvatten. Een sterker georganiseerde biseksuele gemeenschap zou in dit opzicht een buffer kunnen vormen tegen bi-negatieve denkers en bejegeningen uit de omgeving en in het bijzonder bijdragen aan herkenning, erkenning en zich als biseksueel individu begrepen te voelen. Dit stimuleerde enkele participanten voor het actief mee helpen uitwerken van een bi-werking in Çavaria (i.e. de Vlaamse holebi- en transgenderkoepel). Bovendien richtte één van hen enkele jaren geleden ook de bi-praatgroep Ertussenin op. Dergelijk engagement komt voort uit het willen creëren van een breder draagvlak voor (de acceptatie van) biseksualiteit en kan begrepen worden als een veerkrachtige manier om verbindend te werken en pijnlijke ervaringen ten gevolge van bi-negativiteit van een meer constructieve betekenis te voorzien. Vijf van de geïnterviewde mannen beschouwen het kennen en het bestaan van de holebi- en transgendergemeenschap overigens als een persoonlijke verrijking in hun leven.

Onderhandelingen inzake coming-out hebben echter niet enkel betrekking op zichzelf en de ruimere omgeving, maar situeren zich misschien nog wel in het bijzonder in de partnerrelatie. Voor zes van de zeven biseksuele mannen hoeft de partner zelf niet biseksueel te zijn, al meent een van hen dat dit het onderhandelingsproces wel gemakkelijker zou maken en men zich beter zou begrepen voelen. Een biseksuele identiteit blijkt bijvoorbeeld door de partner als bedreiging voor de relatie beschouwd te kunnen worden. Om hiermee om te gaan vindt men het belangrijk de partner correct te informeren, een gezamenlijke foto op het Facebookprofiel te posten om de

partneridentiteit te beklemtonen, en/ of de (vrouwelijke) partner te betrekken in het holebi-milieu. Hoewel alle geïnterviewde biseksuele mannen het belangrijk vinden hun biseksuele identiteit zo snel mogelijk kenbaar te maken in een (potentiële en langdurige) partnerrelatie, wil dit niet zeggen dat men daarom in detail treedt over de eventuele seksuele contacten die men er naast de partnerrelatie op nahoudt. Indien open communicatie over het seksueel kunnen en mogen beleven van de biseksuele identiteit niet mogelijk is, zoekt men zonder medeweten van de partner om soelaas. Op het moment van de interviews onderhielden drie mannen een relatie met een vrouw en drie mannen met een man, waarvan één een vaste relatie en twee nog datend zijn of ervoor kozen hun contact nog niet als relatie te benoemen. De overige twee mannen waren vrijgezel. Slechts voor één van de drie mannen die zich in een heteroseksuele relatie bevindt, is er op partnerniveau een draagvlak aanwezig om openlijk over zijn seksuele contacten met andere mannen te communiceren en daaromtrent afspraken te maken. Mannen die een (echt)scheiding meemaakten (5) lijken op dit vlak een verschillend proces te doorlopen dan de respondenten die nog geen vaste partnerrelatie hadden (2) of zich nog steeds in het eerste huwelijk bevinden (1). Hun ervaringen lijken bovendien nog eens verder gedifferentieerd te worden naargelang wie de beslissing om te scheiden nam (i.e. de echtgenote, dan wel de respondent in kwestie) en de manier waarop de scheiding verliep (i.e. in onderling overleg, dan wel vechtscheiding). Het lijkt erop dat vooral een vechtscheiding de ervaring van de respondenten brandmerkt met een veelheid aan interpersoonlijke breuk- en verlieservaringen. In geval van de gescheiden mannen die openlijk voor hun homo-erotische gevoelens uitkwamen (4/5), blijkt wel dat de kinderen doorgaans positief reageerden en een balans zochten om steunend aanwezig te kunnen zijn naar hun beide ouders toe.

Vrijheid in seksualiteitsbeleving, genderexpressie en zelfomschrijving.

De al dan niet expliciete onderhandelingen op vlak van seksualiteitsbeleving in en buiten de partnerrelatie, raakt aan een tweede thema dat doorheen de analyse van de interviews mocht blijken: m.n. het belang dat men hecht aan een niet beoordelende houding en vrijheid van zelfomschrijving, seksualiteitsbeleving en gender. Alle respondenten geven aan seksuele vrijheid erg belangrijk te vinden. De betekenis die hieraan wordt toegekend houdt in eerste instantie in zijn seksualiteit te mogen beleven met wie en op de manier die men wenst, al dan niet op poly-amoureuze wijze. Seksuele vrijheid wordt hierbij haaks geplaatst op het dominante denken rond monoseksuele en monogame seksualiteitsbeleving. De respondenten lijken aan te geven dat in het gangbare denken over partnerrelaties monogamie en trouw aan mekaar gekoppeld worden en als inwisselbare begrippen worden beschouwd. Tevens lijkt de implicatie op te treden dat monogamie enkel mogelijk is in een partnerrelatie waarin beide partijen er een monoseksuele identiteit op nahouden – al blijkt uit de interviews tevens dat monogamie maatschappelijk gezien vooral met een heteroseksuele relatie en niet zozeer met een homoseksuele relatie in verband gebracht wordt. Bi- en homoseksualiteit

worden dus geassocieerd met ontrouw en seksuele promiscuïteit. De manier waarop de geïnterviewde mannen met dergelijke denkers omgaan, verschilt per persoon en naargelang de relatie waarin men zich al dan niet bevindt. Zo herkennen twee biseksuele mannen zich in het stereotype beeld van de seksueel promiscue bi, die graag van beide walletjes eet en liefst nog simultaan en zo veel mogelijk. De betekenis van trouw wordt niet door alle mannen op eenzelfde wijze ingevuld. Om de emotionele en cognitieve dissonantie op te heffen tussen het hebben van een vaste partnerrelatie enerzijds en het erop nahouden van seksuele contacten daarbuiten anderzijds, hanteren de geïnterviewde mannen verschillende copingstrategieën. Zo legt men de oorzaak van het onbehagelijke gevoel de partner te bedriegen in het maatschappelijk dominante dogma van monoseksualiteit en monogamie, meent men dat niemand anders het recht heeft over zijn seksualiteitsbeleving te oordelen, koppelt men seksuele daden los van emotionele betrokkenheid (louter seks is geen ontrouw) of maakt men afspraken met de partner zodat er in wederzijdse toestemming seksuele contacten buiten de partnerrelatie kunnen bestaan. Deze non-exclusiviteit en seksuele vrijheid geldt tevens voor de partner. Om aan de seksuele drang met een andere man te vrijen tegemoet te komen, zoeken/ zochten de mannen die zich in een (echtelijke) heteroseksuele bevinden/ bevonden specifieke gay venues op. Het betreft hier onder meer publieke parkings, homosauna's en/ of het bezoeken van (privé) party's bestemd voor een homoseksueel publiek. Het bereiken van homoseksuele contacten binnen een (echtelijke) heteroseksuele relatie vormt aldus geen probleem, al dient men wel een drempel over te steken en vrede te nemen met de eerder vluchtige en vaak anonieme aard van deze contacten. Slechts twee van de acht geïnterviewde mannen menen dat het verzwijgen van hun homo-erotische verlangens ten aanzien van hun partner en de buitenwereld voor hen de beste optie is. Op basis van de interviews lijkt erop dat de mannen die thans in een homoseksuele partnerrelatie verkeren geen nood of seksuele drang voelen tot contacten met een vrouw.

Naast vrijheid op vlak van seksualiteitsbeleving, situeert vrijheid zich ook in een niet-beoordelende houding en opvattingen op vlak van gender en genderexpressie. Niettegenstaande alle geïnterviewde mannen een cis-genderidentiteit hebben, beschouwt geen van hen zichzelf als het prototype man. Dit wil echter niet zeggen dat ze dit ten aanzien van de buitenwereld laten uitschijnen. Een veelgebruikte strategie lijkt erin te bestaan zich te voegen naar de omgangsvormen die gangbaar zijn in hun omgeving. De mate waarin men hiermee geloofwaardig overkomt lijkt afhankelijk van de sociale context waarin men zich bevindt en de positie en rol die men daarin bekleedt. Zo trekt een vakantie of eetgelegenheid met vrienden andere identiteitsaspecten en rolverwachtingen naar voren dan wanneer men zich in een door mannen gedomineerde werkomgeving bevindt, waar de hiërarchie qua mannelijkheid nog verder lijkt aangedikt te worden naargelang de functie die men uitoefent. De sector van tewerkstelling blijkt hierbij een beïnvloedende factor. Zo lijkt uit de interviews meer openheid aangaande seksuele diversiteit en een non-conforme genderexpressie aanwezig in de sociale sector (3/8) dan voor wie in een arbeiders- of zakelijke context (5/8) tewerkgesteld is/ was.

Het publiekelijk tonen van affectie met een mannelijke partner ervaren de meeste mannen (7/8) niet als noodzaak. Doorgaans relateren ze het beperken van openbare fysieke affectie met een andere man (bijv. hand in hand lopen, mekaar in het openbaar kussen) niet aan het zich ongemakkelijk of onveilig voelen om door de omgeving nagekeken te worden. Eén respondent geeft echter wel aan dat hij zich op dit vlak mogelijks teveel laat voorschrijven door wat de samenleving nog steeds als norm oplegt, m.n. een heteroseksuele partnerrelatie en kerngezin. Dat deze norm een drukkende invloed kan nalaten op het welbevinden van biseksuele individuen en noopt tot onderhandelingen, mocht hierboven reeds blijken. Dat deze ook een rol speelt in de manier waarop men zichzelf als man beschouwt, komt bijvoorbeeld tot uiting in de omschrijving van homoseksuele contacten als “niet normatief” en de mening dat wie als man op een andere man valt, hiermee een stukje van zijn mannelijkheid prijs geeft. Ook dit is echter weer afhankelijk van de mate waarin je prototypisch mannelijk beschouwd wordt.

(...) dat maakte het niet gemakkelijker die machocultuur (...) waartegen je maar moet opboksen. En als je dat dan zegt dan geeft je zo een stukje mannelijkheid ergens prijs, of zo komt dat toch over. (...) die gingen daar dan ook op een manier mee om van: ‘Zijde een jeannot of zo?’ (...) Maar als een man, een heteroman, dat zegt... Ik was op reis ook met die begeleider daar, hij was gewoon bi-nieuwsgierig. Hij zei: ‘Die trekt mij niet aan, maar ik zou dat wel eens willen proberen een man zo.’ (...) Als een man dat al zegt ... Eigenlijk reageren die vrouwen daarop van: ‘Ah ja.’ ‘t Is een womanizer, beach boy. Hij was dan ook altijd bezig met versieren en zo. Dus dat had op zijn mannelijkheid geen effect naar die vrouwen toe. (...) Maar dat was dan ook een categorie, van allé echt een womanizer, hé. Vrouwen-vrouwen-vrouwen-vrouwen. En dan was hij toch al dáár qua mannelijkheid dus als hij een beetje zou zakken, dan zat hij nog steeds hoog genoeg. Zijn genderexpressie was al mannelijk genoeg, er kon nog een beetje af zo.

De helft van de geïnterviewde mannen verwijst expliciet naar de invloed van de vader inzake de genderopvatting die men er voor zichzelf als man op nahoudt. Een echte man is groot en gespierd, is sportief, heeft een dikke baardgroei, werkt en voelt zich goed in een machoklimaat. Het gevoel te hebben niet te beantwoorden aan de vaderlijke verwachtingen qua fysiek voorkomen en gedrag, brengt pijnlijke herinneringen naar boven.

Euhm, ik heb altijd het gevoel gehad dat ik voor mijn vader een ontgoocheling was. Ik had het gevoel en dat is mijn beleefde ervaring, ik weet niet of dit in werkelijkheid zo is maar ik beleefde dat zo, dat mijn vader verlangd had naar ne stoere jongen. Ene die voetbalde, die sport deed. Die, euhm, ... En wat had hij? Hij had zo ne zoon, zo een mager scharminkel die veel liever in de boeken zat dan ging sporten. Die eigenlijk zich ook graag verkleedde in spellekes en euhm... Ja, mijn vader had een scheldwoord voor mij. Hij zei tegen mij dikwijls van: ‘Ge zijt just een meiske.’ Het

meisje-zijn was voor mij een scheldwoord. Euhm, ... Ik denk dat dit mij, dat heeft mij heel veel bepaald.

Net als het denken in termen van een continuüm aangaande seksuele identiteit, plaatsen alle geïnterviewde mannen ook gender op een continuüm en vatten ze dit fluïde op. Hoewel ze zich aanvaardend en niet-beoordelend opstellen ten aanzien van mannen met een non-conforme genderexpressie, geven drie respondenten wel aan dat ze in geval ze met een man zouden samen zijn, de voorkeur geven aan een fysiek gespierde mannelijke partner. Toch lijken ook andere aspecten dan gender een meer salliant rol te spelen in het aangaan van een partnerrelatie. Men spreekt dan vooral in termen van persoonsgebonden aantrekking, hoewel “person based attraction” niet door alle respondenten als synoniem voor biseksualiteit beschouwd wordt. Geen van hen is de mening toegedaan dat er zoiets bestaat als een “bi-uniform”; te begrijpen als karakteristieke kenmerken die een biseksuele identiteit uitdrukt. Wel spreken ze in termen van het hebben van een zachtere kant, die ze associëren met vrouwelijkheid. Het zijn tevens deze karaktereigenschappen waar de omgeving naar op zoek gaat, om bevestiging te krijgen voor het zogenaamde “homodeeltje”. Uit de interviews blijkt immers een sociaal gedeelde aanname te bestaan die biseksuele individuen opvat als ½ homo- en ½ heteroseksueel. Slechts één van de zeven biseksuele mannen ontkracht deze aanname expliciet en stelt dat dergelijke opvatting een foutieve interpretatie is en een reductie van de complexiteit van biseksualiteit inhoudt. Hoewel men wel het stereotype beeld (h)erkent van homoseksuele mannen, nuanceert men dit ook en houdt men er open en niet-essentialistische opvattingen qua seksuele identiteit en genderexpressie op na. Voor alle acht mannen geldt tevens dat men zich de vrijheid toe-eigent om zelf te beslissen welke seksuele identiteit men zichzelf toeschrijft. Drie van de acht mannen waren op het moment van de interviews in een relatie of datend met een man, na een lange echtelijke relatie met een vrouw. Eén van hen besloot zijn seksuele identiteit te herbenoemen (i.e. homoseksueel); de twee andere behouden hun seksuele identiteit als bi-man. Van de drie mannen in een heteroseksuele relatie, grijpt één man zijn biseksuele identiteit aan als bron van activisme. Niettegenstaande de twee andere mannen zichzelf als biseksueel beschouwen, keren ze het “hokjesdenken” liever de rug toe. Lag het aan hen, dan was er van labeling geen sprake meer. Eén van hen oppert dat het tijd wordt ons allen in de eerste plaats als mens te beschouwen. Zonder hiermee de uniciteit van een ieder van tafel te vegen, beklemtoont hij hiermee tevens de universele waarde die ieder individu heeft, los van tot welke sociale klasse, levensovertuiging/religie, etniciteit of seksuele identiteit zij/ hij behoort.

Discussie

Uit deze studie blijkt dat alle mannen op een gegeven moment in hun leven constateerden dat ze zich seksueel en romantisch aangetrokken konden voelen tot

zowel vrouwen als mannen. Hun ervaringen verschillen echter onder meer naargelang de tijdsgeest waarin men opgroeide en de toen heersende opvattingen omtrent seksuele diversiteit die de mate van bespreekbaarheid en erkenning van homo-erotische gevoelens mee bepaalt. Ook het gehuwd zijn met een vrouw en het al dan niet hebben meegemaakt van een (v)echtscheiding kleurt hun ervaringen omtrent hun coming-outproces op unieke wijze. Ondanks de maatschappelijke veranderingen en toegenomen maatschappelijke en juridische erkenning van seksuele diversiteit, blijft biseksualiteit als een rechtmatige en volwaardige seksuele oriëntatie kampen met vooroordelen en een gebrek aan erkenning (Rullo et al., 2015). Dit geldt des te meer voor biseksuele mannen (Burke & LaFrance, 2016; Yost & Thomas, 2012), bij wie de notie van seksuele fluiditeit het sterkst in vraag gesteld wordt (Vrangalova & Savin-Williams, 2012). Onderzoek rond mannelijke biseksualiteit lijkt in grote mate gericht op het in kaart brengen van een biseksueel opwindingspatroon. Studies die genitale opwindning meten suggereren dat mannelijke seksualiteit het best gekarakteriseerd wordt als exclusief en binair: mannen tonen of heteroseksuele of homoseksuele arousalpatronen (Rieger et al., 2005). Biseksuele mannen worden aldus verondersteld of homo- of heteroseksueel te zijn; niet daadwerkelijk biseksueel. De opvatting van mannelijke seksualiteit als stabiel en binair (Otis & Skinner, 2004) lijkt te wijzen op een graad van discomfort met constructen die niet perfect passen in binaire categorieën (Burke & LaFrance, 2016; Morrison et al., 2010). Empirisch gemeten patronen van seksuele opwindning en seksuele interesse onder biseksuele mannen leveren echter vaak inconsistente resultaten op omwille van de manier waarop biseksualiteit geoperationaliseerd wordt, de onbetrouwbaarheid van plethysmografie om seksuele opwindning of interesse te meten en de keuze van gehanteerde stimuli om seksuele arousal op te wekken (Blechner, 2015; Kennedy & Doll, 2001, p. 114; Rullo et al., 2015). Desondanks blijft het een populair denken dat biseksualiteit bij mannen niet bestaat. Bijgevolg worden biseksuele mannen vaak geconfronteerd met in- en uitsluitingsprocessen, zowel binnen de holebi- als heteroseksuele gemeenschap (Beemyn & Steinman, 2001, p. 4; Kennedy & Doll, 2001, p. 112; Roberts et al., 2015). Het geheel van vooroordelen en stigmatisering wordt gevat in de term bi-negativiteit (Eliason, 2001, p. 140; Roberts et al., 2015; Yeung et al., 2016). Omwille van de gebiasde assumpties uit zowel de homo- als heteroseksuele gemeenschap, mag bi-negativiteit als een conceptueel verschillend construct van homonegativiteit worden opgevat (Morrison et al., 2010). Onderzoek is niet eenduidig over of vooroordelen en stereotypes meer geuit worden door de hetero- dan wel door de homogemeenschap, al is wel duidelijk dat bi-negatieve en monoseksistische opvattingen in beide groepen voorkomen (Kennedy & Doll, 2001, p. 11; Roberts et al., 2015). Op basis van de interviews met de biseksuele mannen kan geconcludeerd worden dat allen in meer of mindere mate reeds met bi-negatieve opmerkingen in aanraking kwamen. Om hiermee om te gaan hanteren biseksuele individuen verschillende copingmechanismes en onderhandelen ze over hun seksuele identiteit naargelang de context waarin ze zich begeven. Een coming-out als biseksueel individu kenmerkt zich dus door de consistente verwachting de legitimiteit van biseksualiteit te verdedigen tegen de gangbare stereotypes en vooroordelen. Hoewel uit deze studie

blijkt dat dit sommige mannen ervan weerhoudt om open te zijn over hun seksuele identiteit, wenden anderen dit proces strategisch aan door de context in te schatten op vlak van openheid inzake seksuele diversiteit, door selectief te zijn ten aanzien van wie men de seksuele identiteit onthult en/ of gebruikt men de biseksuele identiteit als bron voor politieke actie gericht tegen de heteronormatieve en monoseksistische maatschappelijke denkers.

Het Westers discours over seksuele identiteitsonthulling en welbevinden blijkt erg vaak te vertrekken vanuit een substitutief identiteitsmodel. De centrale aanname hierbij is dat een bi- of homo-identiteit afgeleid en inwisselbaar is met dito gedrag (Gérard & Parrein, 2011, p. 145). In deze optiek beschouwt men zelfonthulling als een belangrijke stap in de ontwikkeling van een seksuele identiteit en emotioneel welbevinden. Uit de interviews blijkt dat een coming-out een heel onderhandelingsproces is dat sterk bepaald wordt door monoseksistische ideeën en bi-negatieve opvattingen. Men kan stress ervaren zich niet als bi- maar wel als monoseksueel te outen. Deze stress is gerelateerd aan de binaire percepties van seksualiteit en de toegenomen zichtbaarheid van de lesbische en homoseksuele gemeenschap(pen). De seksuele identiteit als homoman bijvoorbeeld, is in vele (vooral) Westerse landen algemeen dusdanig aanvaard en direct(er) toegankelijk geworden, dat het aan mensen kan worden opgelegd (Connel, 1992). Dat dit een versmalde identiteit met zich meebrengt, een keurslijf met bijhorende voorschriften waaraan men dient te voldoen en waartegenover men geëvalueerd wordt, is niet altijd even onschuldig. Dit beeld is zodanig gereïficeerd dat het thans gemakkelijker is voor mannen om te ervaren hoe dergelijk dominante invulling hen al dan niet toelaat een waarheid te ontdekken over zichzelf. Coming-out is derhalve ook een coming-in in het bestaande gay milieu. Men kan zich de vraag stellen in welke mate de collectieve identiteit die in dit milieu bekrachtigd en bestendigd wordt een manier van regulatie – en dus ultiem van onderdrukking, in- en uitsluiting – is (Bernstein Sycamore, 2012; Shangay Lily, 2016). Een coming-out gebeurt overigens niet eenmalig, maar is daarentegen een levenslang onderhandelingsproces met kosten en baten (Yeung et al., 2016). Dit wordt ook door de respondenten uit de interviews vermeld. Het verlies van vrienden en familie en gedachten aan zelfdoding en pogingen daartoe, kunnen begrepen worden als de meest ingrijpende kosten die een aantal van de geïnterviewde mannen meemaakten. Het vergt veerkracht en doorzettingsvermogen om na ingrijpende verlies- en breukervaringen van voor af aan te beginnen. Privilegering door onderwijs, het behoren tot de etnisch-culturele meerderheidsgroep en het vrijgevochten zijn van religieuze voorschriften, zijn een aantal elementen die de geïnterviewde mannen rechtstreeks of onrechtstreeks aankaarten als helpende factoren in hun aanvaarding- en coming-out-proces. De baten die een leven in overeenstemming met de seksuele identiteit met zich meebrengt, lijkt men vooral te situeren in het erop nahouden van een meer open en niet-beoordelende houding ten aanzien van seksuele diversiteit. Ook het kennen van een seksueel diverse gemeenschap wordt doorgaans als persoonlijke verrijking in het leven ervaren.

De regels rond het zich engageren in sociale en seksuele relaties worden beïnvloed door culturele factoren en institutionele en lokale (seksuele) scripts, alsook door de individuele menselijke agency zich hierdoorheen te navigeren (Beemyn & Steinman, 2001, p. 8). Uit deze studie blijkt dat om te kunnen leven in overeenstemming met hun eigen seksuele identiteit, de geïnterviewde mannen zich een zekere seksuele vrijheid toe-eigenen. Hun geweten lijkt hierbij de betekenisverlening te kleuren die ze aan de seksuele contacten buiten de partnerrelatie toekennen, zo die er zijn. Biseksualiteit veronderstelt immers niet dat men niet monogaam of trouw kan zijn. De mannen die er naast de partnerrelatie ook andere seksuele contacten op nahouden, bepalen voor zichzelf de mate en wijze waarop deze plaatsvinden. Om seksuele contacten te hebben met een andere man, wendt men zich tot de al dan niet georganiseerde gay venues. Gevoelens van schuld en schaamte omwille van het erop nahouden van een geheim dubbelleven lijken vooral op te treden wanneer de seksuele contacten achter de rug van de partner om gebeuren. Deze gevoelens stroken niet met de manier waarop men in het leven wil staan of door anderen wenst gezien te worden. Om dit gevoel van onbehagen te milderen, dient een balans opgemaakt te worden tussen de nood tegemoet te komen aan de seksuele drang en de eerlijkheid waarin men in een partnerrelatie wilt staan. De mate waarin men hier open over communiceert, lijkt deels samen te hangen met de angst niet begrepen te worden door de partner en het oplopen van een relatiebreuk. Het verzwijgen van de homo-erotische gevoelens is voor de meerderheid van de geïnterviewde mannen slechts een tijdelijke optie. Wanneer het niet lukt om afspraken met de partner te maken zodat er in wederzijdse toestemming seksuele contacten buiten de relatie kunnen plaatsvinden, hanteert men andere copingsstrategieën om het onbehaaglijke gevoel de partner te bedriegen te milderen. Zo wijst men op de drukkende invloed van het maatschappelijk dominant denken in termen van monoseksualiteit en monogamie, meent men dat iemands seksualiteitsbeleving een louter persoonlijke kwestie is zonder dat een ander zich hierin heeft te moeien en/ of ontkoppelt men seksuele daden los van liefde en emotionele nabijheid.

Niettegenstaande iemand zichzelf een seksuele identiteit kan aanmeten, dient dit steeds gesitueerd en begrepen te worden in een veelheid aan identiteitscategorieën en interpersoonlijke contexten waarin we ons als individu begeven. Onze identiteit is immers een meerlagig construct en is van invloed in de manier waarop we onszelf zien en bejegenen én gezien en bejegend worden. Een intersectioneel perspectief maakt inzichtelijk hoe identiteitscategorieën mekaar kruisen en met mekaar interageren en zo de mate van maatschappelijke privilegering die ons als persoon toekomt, mee beïnvloedt. Naargelang de intersecties tussen de identiteitsassen, zullen dus ook de ervaringen van biseksuele personen per individu verschillen (Steinman, 2001, p. 10). Bovendien is het seksuele identiteitsconcept een erg heterogeen begrip (Adriaens & De Block, 2015). Naast een sociale en seksuele betekenis, is ook een politieke invulling mogelijk. Hierbij identificeert men zich als homo-, bi-, of transseksueel veeleer dan bijvoorbeeld als vrouw of man, zwart of blank. In nog andere contexten verwijst het identiteitsaspect naar een geheel van eigenschappen of een bepaalde levensstijl. Wat

deze invullingen van het identiteitsconcept met mekaar gemeenschappelijk hebben, is dat identiteit zelfbewustzijn lijkt te veronderstellen. Het zelfbewustzijn van biseksuele individuen lijkt op basis van de gegevens uit de interviews ten dele in vraag gesteld te kunnen worden. Niettegenstaande de geïnterviewde mannen zich op één respondent na als biseksueel identificeren en ze hun seksuele identiteit als een salliant kenmerk van hun ruimere identiteit beschouwen, blijkt uit hun ervaring eveneens dat slechts weinig mensen openlijk voor hun biseksuele identiteit uitkomen. Biseksuele identiteiten lijken aldus grotendeels onzichtbaar (Roberts et al., 2015) en van een georganiseerde biseksuele gemeenschap is (nog) geen sprake. De redenen die de geïnterviewde mannen hiervoor aangeven, liggen in lijn met wat in de literatuur (Rust, 2001, p. 64) beschreven staat. Zo meent men dat de uitbouw van een biseksuele gemeenschap nog in haar kinderschoenen staat, hetgeen haar beperkte organisatiegraad verklaart. Een andere verklaring wijst in de richting van de versnippering die biseksualiteit kenmerkt, gezien de grote heterogeniteit die onder de koepelterm biseksualiteit schuilgaat. Hoewel voor een aantal mannen een sterker georganiseerde biseksuele gemeenschap een meerwaarde zou betekenen en een bron van sociale steun zou kunnen zijn, ervaren niet alle mannen eenzelfde nood om tot een dergelijke gemeenschap te behoren. De resultaten van dit onderzoek lijken in de richting te wijzen dat biseksuele mannen vooral een samenhangsgevoel ontwikkelen wanneer ze openlijk voor hun biseksuele identiteit uitkomen en er ook politiek mee aan de slag gaan door middel van advocacy en persoonlijk engagement in de uitbouw van een Vlaamse bi-werking. Uit dit onderzoek blijkt dat het verwerven van een plaats in holebi-gemeenschap niet zonder slag of stoot verloopt. Het (Vlaamse) holebi- en transgendermilieu lijkt in hoofdzaak door homomannen te worden gedomineerd. Biseksuele mannen krijgen bijgevolg af te rekenen met zowel hetero- als homonormatieve opvattingen over hoe men zich kan en mag gedragen en identificeren (Rust, 2001, p. 96).

Mannelijkheid dient men steeds te situeren in een sociaalhistorische context en te reflecteren over hoe mannelijkheid, het mannelijk lichaam en heteronormatieve scripts met elkaar verbonden en verweven zijn (Coston & Kimmel, 2012; Hearn & Kimmel, 2006; Ikeya, 2014). Opvattingen over mannelijkheid zijn immers ingebed in ongelijke machtsrelaties en discourses over verschil, die dominante en normatieve constructies over mannelijkheid opdringen en bestendigen. Sommige constructies van mannelijkheid zijn dominant, andere ondergeschikt of gemarginaliseerd. De term *masculinities* maakt duidelijk dat er niet zoiets als slechts één (vorm van) mannelijkheid bestaat en dat mannelijkheid en man-zijn door verschillende mannen op verschillende manieren ervaren wordt. De relatie tussen hetero- en homoseksuele mannen staat in deze gegenderde orde centraal en draagt een sterk symbolisch gewicht (Connel, 1992). Zo is een populair denken nog steeds dat homomannen geen “echte” mannen zijn. Zich als man emotioneel en/ of erotisch aangetrokken voelen tot een andere man impliceert binnen deze visie een negatie van mannelijkheid. Hegemonische mannelijkheid in de bredere samenleving is dus de facto enkel heteroseksueel. Seksuele minderheden internaliseren deze culturele betekenissen in hun seksuele identiteit, waardoor ook

binnen de mannelijke homo- en bi-scène een hiërarchische ordening inzake mannelijkheid ontstaat. De bezorgdheid om zo mannelijk en heteroseksueel mogelijk over te komen in het openbare leven is een veel voorkomende bekommering bij homoseksuele en biseksuele mannen (Yeung et al., 2016). Ze willen vaak meer masculien en minder feminien zijn dan ze zichzelf zien. Onderzoek lijkt in dit verband aan te tonen dat homo- en biseksuele mannen dit trachten te (over)compenseren door de meer toegankelijke aspecten van mannelijkheid, zoals het hebben van meerdere seksuele partners en een atletisch figuur, na te streven en dus via lichamelijk vertoon hun mannelijkheid te benadrukken (Fischgrund, Halkitis & Carroll, 2012; Stojanovski et al., 2015; Varangis et al., 2012; Wilson et al., 2010; Yeung et al., 2016). Op basis van de interviews kan begrepen worden dat alle mannen dergelijke hiërarchie qua mannelijkheid erkennen en beoordeling aan de hand van en vergelijking met prototypische manbeelden in meer of mindere mate aan de lijve ondervinden. Een specifiek biseksueel voorkomen of expressie lijkt niet te bestaan, al werd er wel een vlag ontwikkeld om biseksuele mensen te verenigen en te symboliseren (Steinman, 2001, p. 32). Toch is het een populaire aanname dat iemands seksuele geaardheid kan afgeleid worden van een veelheid aan cues. Onderzoek in dit verband suggereert een dichotome categorisatie van seksuele oriëntatie (Ding en Rule, 2012). Niettegenstaande de geïnterviewde mannen het bestaan van een zogenaamde gaydar erkennen, houden ze er zelf geen essentialistische visie op na over hoe een man zich behoort te gedragen.

Het gecombineerde effect van stereotypes, de onzichtbaarheid van biseksualiteit en de moeilijkheid om een bi-gemeenschap te lokaliseren kunnen beschouwd worden als risicofactoren die potentieel een negatieve invloed nalaten op het psychosociaal welbevinden en de seksuele identiteitsvorming van biseksuele personen (Kennedy & Doll, 2001, p. 112; Roberts et al., 2015). Het gros van onderzoek rond geestelijke gezondheid bij seksuele minderheden wordt gevoerd vanuit het Sexual Minority Stress Model (Meyer, 1995; 2003). Seksuele minderheidsstress is de additionele stress die homoseksuele, lesbische en biseksuele personen ervaren als gevolg van het behoren tot een seksuele minderheid. Deze additionele stress komt voort van zowel distale (bijv. discriminatie en geweld t.a.v. seksuele minderheden) als proximale factoren (bijv. geïnternaliseerde homo- of bi-negativiteit). Naast deze stressoren zijn er ook veerkrachtfactoren die direct gerelateerd zijn aan geestelijke gezondheid of de effecten van de stressoren op de geestelijke gezondheid modereren. Deze factoren betreffen sociale steun en identificatie met de holebi-gemeenschap. Het is mogelijk dat de invloed van monoseksisme een negatieve impact nalaat op de manier waarop iemand een biseksuele identiteit verwerft. Bij gebrek aan (sociale) toetsstenen kan men zich erg geïsoleerd en (ver)vreemd voelen. Het risico bestaat dat men ook zelf de negatief gekleurde opvattingen over biseksualiteit internaliseert, hetgeen de kwetsbaarheid voor psychische problemen vergroot. De marginalisering van zelf geïdentificeerde biseksuele individuen hoeft niet te verwonderen in het licht van de traditionele binaire opvatting inzake seksuele identiteit (Kennedy & Doll, 2001, p. 113). Niettegenstaande auteurs als Vrangalova & Savin-Williams (2012) een meer genuanceerde continuümvisie

voorstellen, lijkt het dominant denken nog steeds gekenmerkt door monoseksistische aannames. Wat het zichzelf toekennen van een seksuele identiteit betreft, lijkt het algemeen men-denken uit te gaan van een lineaire opvatting tussen gedrag en identiteit (cf. substitutief identiteitsmodel) (Gérard & Parrein, 2011; Kennedy & Doll, 2001, p. 113). Mogelijks schieten dergelijke modellen tekort om de complexiteit van een biseksuele identiteitsvorming te vatten. Beschrijvingen gaan nog vaak uit van gedrag, zoals de classificatie van Klein (Klein, 1978, in Blechner, 2015, p. 507) en Stokes & Damon (Stokes & Damon, 1995, in Kennedy & Doll, 2001, p. 113) laten uitschijnen.

Enkele limitaties van dit onderzoek dienen vermeld te worden. Gezien de kleine schaal van deze kwalitatieve studie, kunnen geenszins uitspraak gedaan worden over de representativiteit van deze onderzoeksbevindingen voor biseksuele mannen. De intentie zat eerder in het beter te leren begrijpen hoe biseksuele mannen omgaan met hun seksuele identiteit doorheen de levensloop en hoe bi-negatieve bejegening in- en uitsluitingsprocessen creëert die hun ervaringen kleuren. Om aan de vernauwing van een slachtofferidentiteit te ontsnappen, werd specifiek aandacht besteed aan de actieve rol die biseksuele mannen in deze onderhandelingsprocessen innemen en de veerkracht die hierin besloten ligt. Een tweede limitatie ligt mede in de beperking in tijd waarin dit onderzoek uitgevoerd diende te worden. Hierdoor was het niet mogelijk meer dan één interview per participant te plannen, hetgeen een meer rigoureuze uitwerking van het intersectioneel onderzoeksopzet recht zou hebben gedaan. Tenslotte speelt de beperkte onderzoekservaring van de onderzoeker een rol in de keuze voor thematische analyse als onderzoeksmethode. Hierdoor werd minder aandacht besteed aan de expliciete verwoordingen en onderliggende betekenissen, waar bijvoorbeeld discoursanalyse of interpretatief fenomenologische analyse wel dergelijke verrijking van de kwalitatieve onderzoeksbevindingen hadden kunnen bieden.

Concluderend kan uit de interviews opgemaakt worden dat alle biseksuele mannen doorheen hun leven in min of meerdere mate geconfronteerd worden met bi-negatieve opmerkingen. Zelftwijfel, de wens om zich als monoseksueel te kunnen outen en de vermoeiende pogingen om telkens weer opnieuw de seksuele identiteit ten aanzien van de buitenwereld te verdedigen, zijn hen niet vreemd. Daartegenover staat een zekere “bi-trots” en de veerkracht waarmee ze hun seksuele identiteit aangrijpen als bron van (politiek) verzet tegen de dominante maatschappelijke denkers inzake gender- en seksualiteitsbeleving. In hun pogingen om een lokale en/ of Vlaamse bi-werking op poten te zetten, engageren sommige mannen zich ertoe verbindend te werken en de biseksuele identiteit meer zichtbaar en bespreekbaar te maken. Voor de geïnterviewde mannen lijkt hun seksuele identiteit alvast een centraal deel van hun globale identiteit uit te maken en vormt het mogen en kunnen ervaren van een zekere seksuele vrijheid een belangrijke meerwaarde in hun leven.

Dankwoord

Een oprecht en hartelijk woord van dank gaat uit naar de respondenten die meewerkten aan deze studie. Zonder hen was dit scriptieonderzoek niet mogelijk geweest. Ook mijn promotor, prof. dr. Alexis Dewaele en copromotor, prof. dr. Sofie Van Bauwel wens ik te bedanken voor hun tijd, constructieve feedback en tips bij het schrijven van deze thesis. Tenslotte wens ik mijn welgemeende dank uit te drukken om als werkstudent van de nodige flexibiliteit te genieten om deze masterproef in te dienen.

Noten

- i. Er wordt bewust geopteerd niet te spreken van een biseksuele identiteit, maar van biseksuele identiteiten om recht te doen aan de diversiteit in ervaring, expressie en onderhandelingen.
- ii. Het is niet onbelangrijk op te merken dat er niet zoiets bestaat als dé holebi- en transgendergemeenschap (of heterogemeenschap). Wanneer in deze termen gesproken wordt, heeft dit dus geenszins de bedoeling deze groep(en) als homogene entiteit op te vatten.
- iii. Lesbian Gay Bisexual Transgender.
- iv. De toestemmingsformulieren, het interviewprotocol en de geanonimiseerde uitgeschreven interviews kunnen bij de auteur van deze masterproef worden opgevraagd.

Referenties

- Adriaens, P., & De Block, A. (2015). *Born this way. Een filosofische blik op wetenschap en homoseksualiteit*. Tielt, België: Lannoo Campus.
- Bailey, J.M., 2009. What is sexual orientation and do women have one? In: Hope, D.A. (Ed.), *The 54th Nebraska Symposium on Motivation: Contemporary Perspectives on Gay, Lesbian, and Bisexual Identities*, 54, pp. 43 – 63.
- Beemyn, Brett, & Steinman, Erich. (2001). Introduction. B. Beemyn & E. Steinman (Eds). *Bisexuality in the lives of men. Facts and fictions* (pp. 1 – 14). New York, USA: Routledge.
- Bernstein Synamore, M. (2012). *Why are faggots so afraid of faggots? Flaming challenges to masculinity, objectification, and the desire to conform*. Baltimore, USA: AK Press.
- Blechner, M. J. (2015). Bigenderism and bisexuality. *Contemporary psychoanalysis*, 51(3), 503 – 522.
- Braun, V., & Clark, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77 – 101.
- Brennan, D. J., Asakura, K., George, C., Newman, P. A., Giwa, S., Hart, T. A., Souleymanov, R., & Betancourt, G. (2013). “Never reflected anywhere”: body image among ethnoracialized gay and bisexual men. *Body Image*, 10(3), pp. 389 – 398.

- Burke, S. E., & LaFrance, M. (2016). Lay conceptions of sexual minority groups. *Archives of Sexual Behavior*, 45(3), pp. 635 – 650.
- Coston, B. M., & Kimmel, M. (2012). Seeing privilege where it isn't: marginalized masculinities and the intersectionality of privilege. *Journal of Social Issues*, 68(1): 97 – 111.
- Cox, S., Bimbi, D. S., & Parsons, J. T. (2013). Examination of social contact on binegativity among lesbians and gay men. *Journal of Bisexuality*, 13(2), 215 – 228.
- Ding, J. Y. C., & Rule, N. O. (2012). Gay, straight, or somewhere in between: accuracy and bias in the perception of bisexual faces. *Journal of Nonverbal Behavior*, 36(2), 165 – 176.
- Eliason, Mickey (2001). Bi-negativity. The stigma facing bisexual men. In: B. Beemyn & E. Steinman (Eds). *Bisexuality in the lives of men. Facts and fictions* (pp. 137 – 154). New York, USA: Routledge.
- Feinstein, B. A., Dyar, C., Bhatia, V., Latack, J. A., Davila, J. (2014). Willingness to engage in romantic and sexual activities with bisexual partners: Gender and sexual orientation differences. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1(3), 255 – 262.
- Fischgrund, B. N., Halkitis, P. N., & Carroll, R. A. (2012). Conceptions of Hypermasculinity and mental health states in gay and bisexual men. *Psychology of Men & Masculinity*, 13(2), pp. 123 – 135.
- Gérard, P. & Parrein, F. (2011). Het substitutieve identiteitsmodel in het Belgische asielrecht – een kritisch onderzoek. In: W. Peumans (red.), *Seks en stigma over grenzen heen: Homoseksuele en lesbische migranten in Vlaanderen en Brussel* (pp. 145-158). Leuven/ Den Haag: Acco.
- Hu, Y., Xu, Y., & Tornello, S. L. (2016). Stability of self-reported same-seks and both-seks attraction from adolescence to young adulthood. *Archives of Sexual Behavior*, 45(3), 651 – 659.
- Hubach, R.D., Dodge, B., Goncalves, G., Malebranche, D., Reece, M., Van Der Pol, B., Martinez, O., Schnarrs, P.W., Nix, R., & Fortenberry, D. (2014). Gender matters: condom use and nonuse among behaviorally bisexual men. *Archives of Sexual Behavior*, 43(4), 707 – 717.
- Ikeya, C. (2014). Masculinities in Asia: A review Essay. *Asian Studies Review*, 38(2): 243 – 252.
- Israel, T., & Mohr, J. (2004). Attitudes toward bisexual women and men: Current research, future directions. *Journal of Bisexuality*, 4(1-2), 117-134.
- Jeff Hearn & Michael S. Kimmel (2006). Changing studies on men and masculinities. In: Kathy Davis, Mary Evans & Judith Lorber (eds.). *Handbook of Gender & Women's Studies*, Sage publications, London, pp. 53 – 70.
- Kaestle, C. E., & Ivory, A. H. (2012). A forgotten sexuality: Content analysis of bisexuality in the medical literature over two decades. *Journal of Bisexuality*, 12(1), 35 – 48.

- Katz-Wise, S. L., & Hyde, J. S. (2015). Sexual fluidity and related attitudes and beliefs among young adults with a same-gender orientation. *Archives of Sexual Behavior*, 44(5), 1459 – 1470.
- Kennedy, M. & Doll, L. S. (2001). Male bisexuality and HIV risk. In: B. Beemyn & E. Steinman (Eds). *Bisexuality in the lives of men. Facts and fictions* (pp. 109 – 135). New York, USA: Routledge.
- Krijnen, T. & Van Bauwel, S. (2015). *Gender and media. Representing, producing, consuming*. New York, USA: Routledge.
- Manalansan, M. F. (2003). *Global divas: Filipino gay men in the diaspora*. Durham, North Carolina: Duke University Press.
- McCormack, M., Anderson, E., & Adams, A. (2014). Cohort effect on coming out experiences of bisexual men. *Sociology*, 48(6), pp. 1207 – 1223.
- Messner, M. A. (1997). Chapter 4: Pro feminist Engagements: Radical and Socialist Feminist Men's Movements'. In: *Politics of Masculinities: Men in Movements* (pp. 49 – 62). University of Southern California: Sage Publications.
- Meyer, I. H. (1995). Minority stress and mental health in gay men. *Journal of Health and Social Behavior*, 36(1), 38 – 56.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674 – 697.
- Meyer, I. H., Schwartz, S., & Frost, D. M. (2008). Social patterning of stress and coping: does disadvantaged social statuses confer more stress and fewer coping resources? *Social Science & Medicine*, 67(3), 368 – 379.
- Monro, S. & Richardson, D. 'Intersectionality and sexuality: the case of sexuality and transgender equalities work in UK local government.' Forthcoming in: Taylor, Y., Hines, S., & Casey, M. (Eds.). *Theorizing intersectionality and sexuality*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Morrison, T. G., Harrington, R., & McDermott, D. T. (2010). Bi now, gay later: implicit and explicit binegativity among Irish university students. *Journal of Bisexuality*, 10(3), pp. 211 – 232.
- Muñoz-Laboy, M., Garcia, J., Wilson, P. A., Parker, R. G., & Severson, N. (2015). Heteronormativity and sexual partnering among bisexual Latino men. *Archives of Sexual Behavior*, 44(4), 895 – 902.
- Otis, M. D., & Skinner, W. F. (2004). An exploratory study of differences in views of factors affecting sexual orientation for a sample of lesbians and gay men. *Psychological Reports*, 94(3), 1173 – 1179.

- Rahman, M. (2011). Onderzoek naar queer moslims: identiteit, politiek en ervaringen. In: W. Peumans (red.), *Seks en stigma over grenzen heen: Homoseksuele en lesbische migranten in Vlaanderen en Brussel* (pp. 124-144). Leuven/ Den Haag: Acco.
- Reisen, C. A., Brooks, K. D., Zea, M. C., Poppen, P. J., & Bianchi, F. T. (2013). Can additive measures add to an intersectional understanding? Experiences of gay and ethnic discrimination among HIV-positive Latino gay men. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 19(2), 208 – 217.
- Rieger, G., Chivers, L. M., & Bailey, J. M. (2005). Sexual arousal patterns of bisexual men. *Psychological Science*, 16(8), 579 – 584.
- Rieger, G., Rosenthal, A. M., Cash, B. M., Linsenmeier, J. A. W., Bailey, J. M., & Savin-Williams, R. C. (2013). Male bisexual arousal: a matter of curiosity? *Biological Psychology*, 94(3), 479 – 489.
- Roberts, T. S., Horne, S. G., & Hoyt, W. T. (2015). Between a gay and a straight place: bisexual individuals' experiences with monosexism. *Journal of Bisexuality*, 15(4), pp. 554-569.
- Rosenthal, A. M., Sylva, D., Safron, A., & Bailey, J. M. (2011). Sexual arousal patterns of bisexual men revisited. *Biological Psychology*, 88(1), 112 – 115.
- Rosenthal, A. M., Sylva, D., Safron, A., & Bailey, J. M. (2012). The male bisexuality debate revisited: some bisexual men have bisexual arousal patterns. *Archives of Sexual Behavior*, 41(1), 135 – 147.
- Rullo, J. E., Strassberg, D. S., & Miner, M. H. (2015). Gender-specificity in sexual interest in bisexual men and women. *Archives of Sexual Behavior*, 44(5), 1449 – 1457.
- Rust, P. C. (2001). Make me a map: bisexual men's images of a bisexual community. In: B. Beemyn & E. Steinman (Eds). *Bisexuality in the lives of men. Facts and fictions* (pp. 47 – 108). New York, USA: Routledge.
- Sandfort, T., Bos, H., Knox, J., & Reddy, V. (2016). Gender nonconformity, discrimination, and mental health among black South African Men who have sex with men: a further exploration of unexpected findings. *Archives of Sexual Behavior*, 45(3), 661 – 670.
- Sarno, E. L., Mohr, J. J., Jackson, S. D., & Fassinger, R. E. (2015). When identities collide: conflicts in allegiances among LGB people of color. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 21(4), 550 – 559.
- Shangay, L. (2016). Adiós, Chueca. Memorias del gaypilitismo: la creación del la “marca gay”. Madrid, España: Foca.
- Steinman, E. (2001). Interpreting the invisibility of male bisexuality. Theories, intersections, politics. In: B. Beemyn & E. Steinman (Eds). *Bisexuality in the lives of men. Facts and fictions* (pp. 15 – 45). New York, USA: Routledge.
- Stojanovski, K., Kotevska, B., Milevska, N., Mancheva, A. P., & Bauermeister, J. (2015). “It is one, big loneliness for me”: the influences of politics and society on men who have

- seks with men and transwomen in Macedonia. *Sexuality Research and Social Policy*, 12(2), 115 – 124.
- Varangis, E., Lanzieri, N., Hildebrandt, T., & Feldman, M. (2012). Gay male attraction toward muscular men: does mating context matter? *Body Image*, 9, 270 – 278.
- Vrangalova, Z., & Savin-Williams, R. C. (2012). Mostly heterosexual and mostly gay/lesbian: evidence for new sexual orientation identities. *Archives of Sexual Behavior*, 41(1), 85 – 101.
- Walker, J. J., Longmire-Avital, B., & Golub, S. (2015). Racial and sexual identities as potential buffers to risky sexual behavior for black gay and bisexual emerging adult men. *Health Psychology*, 34(8), 841 – 856.
- Wilson, B. D. M., Harper, G. W., Hidalgo, M. A., Jamil, O. B., Torres, R. S., & Fernandez, M. I. (2010). Negotiating dominant masculinity ideology: strategies used by gay, bisexual and questioning male adolescents. *American Journal of Community Psychology*, 45(1-2), pp. 169 – 185.
- Yeung, N. C. Y., Mak, W. W. S., & Cheung, L. K. L., (2016). Sexual identity and its disclosure as moderators between norms of heterosexual self-presentation and well-being among Hong Kong Chinese men. *Psychology of Men & Masculinity*, 17(2), 165 – 176.
- Yoshino, L. (2000). The epistemic contract of bisexual erasure. *Stanford Law Review*, 52(2), 353 – 461.
- Yost, M. R., & Thomas, G. D. (2012). Gender and binegativity: men's and women's attitudes toward male and female bisexuals. *Archives of Sexual Behavior*, 41(3), 691 – 702.